C. ÖNERME

1. Önermenin Tanımı ve Yapısı

Önerme, en az iki terimden oluşan, içinde en az bir yargı ve bir doğruluk değeri taşıyan cümlelerdir. Her önerme bir cümledir ama her cümle bir önerme değildir. Dilek, soru, emir ve ünlem cümleleri bir yargı bildirmedikleri ve onlara doğru yanlış denemeyeceği için önerme değildir.

Çocuklar öldürülmesin, şeker de yiyebilsinler.
dilek cümlesi

İnsan nasıl insan oldu?
soru cümlesi

Üniversiteye gireceksen kitap oku
emir cümlesi

Her önerme, özne + yüklem + bağlaçtan oluşur. Diğer bir deyişle bir yükleyen bir yüklenen ve bir de ikisi arasındaki ilişkiyi sağlayan bir bağ vardır. Örneğin, "İnsanlar kardeştir." önermesinin yapısını inceleyelim.

insanlar…….Özne (terim)
kardeş……..Yüklem (terimin özelliği)
dir…… Bağlaç (özneyi yükleme bağlar)

Önermeler;

* Doğruluk değerine sahiptir. Doğru ya da yanlış bir değer taşıması gerekir. Örneğin, "İnsanlar iki ayaklıdır." önermesi doğru, "İnsanlar dört gözlüdür." önermesi ise yanlış değer alır.
* En az bir yargı bildirir.
* Önermenin bilgi verme görevi vardır.
* Önermeler anlamlı cümlelerden oluşur.

2. Önerme Çeşitleri

a) Yargının Niteliği Bakımından Önermeler

Önermeler yargının niteliği bakımından olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılır.

Olumlu Önermeler

Yüklemin bildirdiği özellik o öznede bulunuyorsa önerme olumludur. Yani, yüklemin özneyi onayladığı önermedir.

Örneğin, "Gökhan çalışkandır." önermesinde çalışkan olma özelliği, "dır" bağıyla özneye yaklaştırılmış, ve o öznenin bir özelliği yapılmıştır. Bu nedenle olumludur.

Olumsuz Önermeler

Yüklemin bildirdiği özellik öznede bulunmuyorsa, önerme olumsuzdur. Yani yüklemin özneyi onaylamadığı önermedir. Bu durumda, özne ile yüklem arasında bir ilişki yoktur.

Örneğin, "Gökhan çalışkan değildir." önermesinde çalışkan olma özelliği, "değildir" bağlacıyla özneden uzaklaştırılmıştır. Bu nedenle bu önerme olumsuzdur.

b.) Yargının Sayısı (Niceliği) Bakımından Önermeler

Yargı sayısına göre önermeler basit ve bileşik olmak üzere ikiye ayrılır.

Basit Önerme

Tek yargı bildiren, özne, yüklem ve bağlaçtan oluşan önermelerdir. Örneğin, "İşçiler grevdedir." önermesi tek bir yargı bildirmektedir. Bu tip önermelerde bağlaç kaldırıldığı zaman sadece iki tane terim kalır. Yukarıdaki örnekte, "dır" bağı kaldırıldığında "işçi" ve "grev" terimleri kalır. Basit önermeler "S, P'dir" biçiminde gösterilir. S harfi özneyi, P harfi yüklemi göstermek için kullanılır. Bu önermeler nitelik ve nicelik bakımından 4'e ayrılır.

Nicelik	Nitelik	
	Olumlu	Olumsuz
Tümel	Bütün S'ler P'dir.	Hiçbir S, P değildir.
Tikel	Bazı S'ler P'dir.	Bazı S'ler P değildir.

Hatırlayacağınız gibi, tümel-tikel kavramları ve olumlu-olumsuz kavramları daha önce gördük. Bu kavram yapıları kullanılarak yapılan basit önermeler S", P'dir" biçiminde gösterilir ve nicelik ve niteliklerine göre dört biçimi vardır.

Tümel olumlu (A harfiyle gösterilir.)….SaP
Tümel olumsuz (E harfiyle gösterilir.)…SeP
Tikel olumlu (I harfiyle gösterilir.) ……..SiP
Tikel olumsuz (O harfiyle gösterilir.)…..SoP

Basit önermeler bazı durumlarda karmaşık yapıda olabilir. Özne ve yüklemin ya da her ikisinin birden açıklayıcı bilgilerle zenginleştiği basit önermeler bu türden önermelerdir ve bunlara karmaşık önerme adı verilir. "İğne yapraklılardan olan çam, kışın yaprakları dökülmeyen ağaçtır." önermesinde, "çam" özne, "ağaç" yüklemdir ve "Çam bir ağaçtır." önermesi tek bir yargı bildirir. Karmaşık önerme ile bileşik önermeyi ayırt etmek için, yargının sayısına bakmak yeterlidir.

Bileşik Önermeler

Birden fazla yargı ile yapılan önermelere bileşik önerme denir. İki ya da daha fazla basit önerme "ve", "veya", "ise", "ancak ve ancak" gibi eklemlerle birbirine bağlanır.

Bir bileşik önermede; önce gelen önermeye ön bileşen, sonra gelen önermeye art bileşen adı verilir. Bileşik önermelerde aradaki bağ kaldırıldığında iki terim değil, iki ya da daha fazla yargı kalır. Bileşiği açıkça belli olan ve bileşiği gizli olan olmak üzere ikiye ayrılır.

- **Bileşikliği Açık Önermeler**

Birden fazla yargının varlığı biçimsel olarak görülür ve bu nedenle önerme eklemi belirgin olan önermelerdir. Koşullu, bağlantılı, nedenli ve ekli önermeler olmak üzere dörde ayrılır.

Koşullu Önerme (ise) İki basit önermenin "ise" eklemiyle birleştirilmesiyle oluşur.

Böylece yüklemde belirtilen yargı bir koşula bağlanmış olur.

"Gökçe çalışır ise sınıfını geçer."
ön bileşen eklem art bileşen

Bağlantılı Önerme (hem..hem) Kabul ya da reddetme
de, da..da, ne.ne de) bağlacıyla bağlı önermelerdir.

"Bilim öğretici ve mantıksaldır."
ön bileşen eklem art bileşen

"Hem ağlarım hem giderim."

Nedenli Önerme (çünkü, yani) Neden (gerekçe) bildiren bir bağlaçla bağlı önermelerdir.

"Bilim mantıksaldır çünkü akla dayanır."
Ön bileşen eklem art bileşen

"Her zaman haklı değilsin, yani haksız da olabilirsin."

Ekli Önerme (ama, fakat, mamafih, lakin)

"İnsanlar haklarını alabilirdi ama bunun için uğraşmadılar"
ön bileşen eklem art bileşen

"Sınıfı geçerdim lakin çalışmadım."

Ayrıca koşullu önermeler, bitişik koşullu ve ayrık koşullu olmak üzere ikiye ayrılır.

Bitişik Koşullu Önermeler: Bu önermeler ön bileşen ile art bileşenin olumluda yakınlaşması, olumsuzda uzaklaşması ile kurulur. Bir yargının gerçekleşmesi diğer yargının gerçekleşmesine bağlıdır. Yakınlaşma "ise" eklemiyle, uzaklaşma "değildir" eklemiyle sağlanır.

"Ayşe öğretmen olur ise çok başarılı olur."
ön bileşen eklem art bileşen

örneğinde ön bileşen ve art bileşen "ise" eklemiyle birbirine yaklaştırılmıştır.

"Onlar arkadaş ise düşman değildirler."
ön bileşen eklem art bileşen

önermesinde ön bileşen ve art bileşen "değildir" eklemiyle birbirinden uzaklaştırılmıştır.

Ayrık Koşullu Önermeler: Bu önerme türünde, ön bileşen ve art bileşen birbirinin seçeneği durumundadır. "Veya", "ya...ya da" eklemleriyle kurulan bu önerme türünde, bileşenlerden biri kendi varlığıyla diğerini geçersiz kılar. "Ya öyledir, ya böyledir." örneğinde olduğu gibi, bileşenlerden sadece biri doğrudur ve birinin gerçekleşmesi diğerinin gerçekleşmemesine bağlıdır.

"Ya bu deveyi güdersin, ya bu diyardan gidersin."
eklem ön bileşen eklem art bileşen

örneğinde, bileşenlerden ikisi birlikte doğru olamaz. Sadece biri doğrudur. Bazen, bileşenlerden her ikisi de yanlış ya da doğru değer alabilir. Örneğin, "Su ya katıdır ya da gazdır." örneğinde her iki bileşen de yanlıştır.

- **Bileşikliği Gizli Olan Önermeler**

Bu tür önermelerde, önermenin bileşikliği biçiminden değil içerik ve anlamından anlaşılır. Bileşikliği gizli önermeler özgülü, çıkarmalı, karşılaştırmalı ve sınırlandırıcı önermeler olmak üzere dört biçime ayrılır.

Özgülü Önerme (ancak, sadece) Yüklemin belirttiği eylemin yalnızca o özneye ait olduğunu bildiren önermelerdir.

"Sadece insanlar başkasını öldürmeden yaşayabilirler." önermesinde,"Diğer varlıklar başkasını öldürerek yaşar.' önermesi gizli olarak vardır.

Çıkarmalı Önerme (dışında, hariç) Konunun bir kısmını ya da konuya giren bireylerin bir kısmını dışarıda tutarak kurulan önermedir.

"Benim dışımda herkes gitti."
önermesinde, "Ben gitmedim." önermesi gizli olarak bulunur.

Karşılaştırmalı Önerme (en, daha) Bir şeyin başka bir şeyle karşılaştırması yoluyla yapılan önermelerdir.

"Öğrenmenin en iyi yolu okumaktır."
önermesinde, "Öğrenmenin başka yolları da vardır." önermesi gizli olarak bulunur.

Sınırlandırıcı Önerme Yüklemin belirttiği özelliğin belli bir zamanla sınırlandırıldığı önermelerdir.

"Bir ay öncesine kadar derslerim çok iyiydi."
önermesinde, "Bir aydır derslerim iyi değil." yargısı gizli olarak vardır.

C. Yargının Kipliği Bakımından Önermeler

Kiplik (Modalite), bir yargı üzerine verilen yargıdır. Kipli önermeler tek bir önerme biçiminde göründükleri hâlde, birbirine geçmiş iki önermeden kurulu önermelerdir. Ancak kiplik, önermenin biçimiyle değil içeriğiyle ilgili olduğu için mantığın konusu sayılmaz. Önermenin kipliği, içindeki zarf, sıfat ya da yükleminden anlaşılabilir. Bu önermeler, basit önerme biçimindedir ancak, içerisinde iki önerme barındırır.

Kiplik, bir önermenin gösterdiği şeyin, yalın, zorunlu veya mümkün olup olmaması durumunun araştırılmasıdır. Kipliğine göre önermeler; yalın, zorunlu ve mümkün önerme olarak üçe ayrılır.

Yalın Önerme (Assertorik)

Yükleminde belirtilen özelliğin gözlem ve deney sonucunda gerçekliğinin saptandığı önermelerdir. Bu önermeler doğru ya da yanlış olabilir. Örneğin "Papatya bitkidir." önermesinde, papatyanın bitki olduğu yargısı gözlem sonucu doğrulanmıştır.

Zorunlu Önerme (Apodiktik)

Bu önermeler, başka türlü olması olanaklı olmayan, kesin önermelerdir. Yüklemde bulunan özelliğin doğruluğu zorunlu olarak bilinir. Dolayısıyla, her zaman ve her koşulda doğru önermelerdir. Formel bilimlere (matematik) ait bilgiler bu tip önermelerden oluşur.

"Havaya bırakılan taş yere düşer." önermesi ya da "Beş kere beş yirmi beş eder." önermesi zorunlu olarak doğrudur.

Mümkün Önerme (Problematik)

Yüklemde belirtilen özelliğin, belli koşullar altında olasılık dâhilinde olduğu belirtilen önermelerdir. Bu durumda, mümkün önermelerin doğruluğu bir takını koşullara bağlıdır.

"Mehmet'in öğretmen olması mümkündür." önermesinde, yüklem bir takım koşullara bağlı olarak gerçekleşir ya da gerçekleşmez.

3. Önermeler Arası İlişkiler

Daha önce tümel olumlu (A), tümel olumsuz (E), tikel olumlu (I) ve tikel olumsuz (O) olmak üzere dört temel önerme biçimi olduğunu görmüştük. Şimdi bu önermeler arasında ne türden ilişkiler kurulabileceğini görelim. Akıl yürütme, önermeler arasında kurulan ilişkilerle yapılabildiği için doğru bir şekilde akıl yürütebilmemiz bu konuyu iyi kavramanıza bağlıdır.

Yukarıda gördüğümüz dört önerme türü arasında "karşı olma" ve "döndürme" olmak üzere iki biçimde ilişki kurulabilir.

a. Karşı Olma

Terimleri aynı olan iki önermenin ya nitelik ya nicelik ya da hem nitelik hem nicelik bakımından birbirinden farklı olmasına karşı olma denir.

Karşı olma durumundaki önermeler; karşıt, altık ya da çelişik olmak üzere üçe ayrılır.

Önermeler arasındaki karşı olma ilişkisi yukarıdaki kareye uygun olarak kurulur.

Karşıt Önermeler

Özne ve yüklemi aynı olan iki önerme nitelik (olumlu-olumsuz) bakımından farklı ise buna karşıt önermeler denir. Niteliği farklı tümel önermeler üst karşıt önermeler, niteliği farklı tikel önermeler alt karşıt önermeler olur. Aşağıdaki örneklerde, önermelerin niteliklerinin nasıl değiştiğine dikkat ediniz.

Üst Karşıt Önermeler: Biri tümel olumlu, diğeri tümel olumsuz olan önermeler arasındaki ilişki üst karşıt ilişkidir.

A ⟷ E A : Bütün çocuklar güzeldir.
E : Hiçbir çocuk güzel değildir.

E ⟷ A E : Hiçbir insan tembel değildir.
A : Bütün insanlar tembeldir.

Alt Karşıt Önermeler: Biri tikel olumlu, diğeri tikel olumsuz olan önermeler arasındaki ilişkidir.

I ⟷ O I : Bazı çocuklar güzeldir.
O : Bazı çocuklar güzel değildir.

O ⟷ I O : Bazı insanlar tembel değildir.
I : Bazı insanlar tembeldir.

Altık Önermeler

Özne ve yüklemi aynı olan iki önerme nicelik (tümel, tikel) bakımından farklı ise buna altık önermeler denir. Aşağıdaki örneklerde, önermelerin niceliklerinin nasıl değiştiğine dikkat ediniz.

A: Bütün çocuklar güzeldir.
I : Bazı çocuklar güzeldir.

I: Bazı çocuklar güzeldir.
A: Bütün çocuklar güzeldir.

E: Hiçbir çocuk güzel değildir.
O: Bazı çocuklar güzel değildir.

O: Bazı çocuklar güzel değildir.
E: Hiçbir çocuk güzel değildir.

Çelişik Önermeler

Özne ve yüklemi aynı iki önerme hem nitelik hem de nicelik bakımından farklı ise buna çelişkili önermeler denir. Çelişik önermelerde önermelerden biri doğruysa diğeri zorunlu olarak yanlıştır.

A: Bütün çiçekler canlıdır. (D)
O: Bazı çiçekler canlı değildir. (Y)

O: Bazı çiçekler canlı değildir. (Y)
A: Bütün çiçekler canlıdır. (D)

E: Hiçbir taş canlı değildir. (D)
I: Bazı taşlar canlıdır. (Y)

I: Bazı taşlar canlıdır. (Y)
E: Hiçbir taş canlı değildir. (D)

b. Döndürme

Bir önermenin niteliğini bozmaksızın öznesini yüklem, yüklemini özne yaparak anlamca eş değer, aynı doğruluk değerine sahip, yeni bir önerme yapmaktır. Döndürme, düz döndürme ve ters döndürme olmak üzere ikiye ayrılır.

Düz Döndürme (Evirme)

Düz döndürme, bir önermenin nitelik ve doğruluk değerini değiştirmeden özne ve yüklemin yerlerinin değiştirilmesidir.

* Tümel olumlu bir önermenin düz döndürmesi tikel olumludur.

"Bütün kediler dört ayaklıdır." (D)
"Bazı dört ayaklılar kedidir." (D) eşdeğerdir.

* Tümel olumsuz bir önermenin düz döndürmesi yine tümel olumsuzdur.

"Hiçbir papatya güzel değildir." (Y)

"Hiçbir güzel papatya değildir." (Y) eşdeğerdir

* Tikel olumlu bir önermenin düz döndürmesi tikel olumludur.

"Bazı insanlar hastadır." (D)
"Bazı hastalar insandır." (D) eşdeğerdir

* Tikel olumsuz bir önermenin düz döndürmesi olmaz. Çünkü tikel olumsuz bir önermenin düz döndürmesi yapıldığında sonuç her zaman eş değer çıkmaz. Oysa döndürme yapmanın amacı önermenin eş değerini bulmaktır.

“Bazı ağaçlar meşe değildir” (D) eşdeğer
“Bazı meşeler ağaç değildir” (Y) değildir.

Ters döndürme

Ters döndürme, bir önermenin niteliğini değiştirmeden, öznenin olumsuz hâlini yüklem, yüklemin olumsuz halini özne yapmaktır

* Tümel olumlu önermenin ters döndürmesi yine tümel olumludur.

"Her gül beyazdır." (Y) eşdeğerdir
“Her beyaz olmayan gül olmayandır." (Y)

* Tümel olumsuz bir önermenin ters döndürmesi tikel olumsuzdur.

"Hiçbir gül beyaz değildir.” (Y) eşdeğerdir
"Bazı beyaz olmayan gül olmayan değildir." (Y)

* Tikel olumlu bir önermenin ters döndürmesi yoktur. Çünkü tikel olumlu bir önermeyi ters döndürdüğümüz zaman her durumda eş değer çıkmaz.

* Tikel olumsuz bir önermenin ters döndürmesi yine tikel olumsuzdur.

"Bazı güller beyaz değildir." (D) eşdeğerdir.
"Bazı beyaz olmayanlar gül olmayan değildir." (D)